

heeft gewijd, zal de nieuwe publicatie van Aalders ongetwijfeld weer veel stof doen opwaaien.

J. Barendregt

G. Meershoek, *Dienaren van het gezag. De Amsterdamse politie tijdens de bezetting* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1999; Amsterdam: Van Genneep, 1999, 488 blz., f49,90, ISBN 90 5515 223 4).

'In september 1942 haalden gewone agenten onder leiding van gewone inspecteurs een maand lang, dikwijls met grote tegenzin maar zonder daadwerkelijk protest...Amsterdamse joden uit hun huizen en leverden hen uit aan de bezetter'. Zo beschrijft Guus Meershoek in de hem kenmerkende, zorgvuldig afgewogen stijl de gebeurtenis die aanleiding vormde tot zijn proefschrift. Zijn nauwgezet onderzoek blijft niet beperkt tot de vraag hoe de Amsterdamse politie zich opstelde ten tijde van de bezetting. De auteur wil ook weten waarom deze 'dienaren van het gezag' de nazi-autoriteiten ter wille waren en steunden bij het isoleren, stigmatiseren en uiteindelijk wegvoeren van hun joodse stadsgenoten, evenals bij de bestrijding van het verzet dat opkwam voor het behoud van publieke vrijheden en tegen het ronselen van Nederlandse mannen voor de Duitse oorlogsindustrie.

Meershoek, die zowel historicus is als politicoloog, zoekt het antwoord op de vraag naar 'hoe het zover heeft kunnen komen' in de machts- en gezagsverhoudingen binnen en rondom het politieapparaat. Dat tekent zowel de kracht als de zwakte van zijn boek. De kracht is dat hij de houding van het politiekorps tegenover de jodenvervolging en andere repressieve maatregelen in een breder institutioneel verband weet te plaatsen; de zwakte is dat dit verband in hoofdzaak beperkt blijft tot het formele, politionele krachtenveld. Slechts bij uitzondering dringt de invloed van naaste familie, joodse kennissen, de kerk of andere sociale en politieke netwerken in de bijzinnen door. Voor het overige blijft het een geschiedenis van mannen-in-uniform.

Deze geschiedenis vangt aan in 1934 met het Jordaanoproer en eindigt met de bouwvakkersstaking van 1966. De afbakening in de tijd heeft minder te maken met de betrokkenheid van de Amsterdamse politie bij de jodenvervolging — Meershoek besteedt opvallend weinig aandacht aan (vooroorlogs) antisemitisme binnen en buiten het politiekorps — dan met structurele, organisatorische veranderingen binnen het politieapparaat. Wat de auteur met zijn aanloop in de jaren dertig duidelijk wil maken, is hoezeer de modernisering en specialisatie van de politie bijdroegen aan het isolement van het korps en zodoende de weg naar de invoeging binnen het Duitse repressieapparaat vrij maakten.

Deze invoeging gebeurde niet zonder meer. Refererend aan het werk van de Duitse historicus U. D. Adam signaleert Meershoek een schoksgewijze ontwikkeling die hij — met een vooruitziende blik — al voor de oorlog laat beginnen. Zo vormt het Jordaanoproer en de daarop volgende verzelfstandiging van de politie in zijn ogen de eerste schok of 'crisis' in een ontwikkeling, die het Amsterdamse korps rijp maakte voor samenwerking met de nazi's. Een antidemocratische ontwikkeling, die pas weer teruggedraaid zou worden met het herstel van de inspraak van de Amsterdamse gemeenteraad na het gewraakte politieoptreden tijdens het bouwvakkersoproer van 1966. Dat Meershoek bij het zoeken naar een antwoord op de vraag naar het hoe en waarom van het politieoptreden tijdens de bezetting zich niet wil beperken tot de jaren 1940-1945 acht ik zinvol. Toch weet hij mij er niet van te overtuigen dat het Jordaanoproer past in de reeks van crises — naar aanleiding van een aantal anti-joodse maatregelen — die hij vervolgens signaleert bij het proces van afstemming op en invoeging binnen het nazi-repressieapparaat.

Na het Jordaanoproer markeert Meershoek de Februaristaking van 1941 als tweede crisis in

dit proces. Hij laat zien hoe de Amsterdamse politie aanvankelijk vermeed om in te grijpen, maar dat de Duitse politieautoriteiten de ongeregelde heden gemakkelijk konden onderdrukken. Aan het hoofd van het stadsbestuur en de politie werden Duitsgezinde Nederlanders geplaatst. De manier waarop de nieuwe politiechef Tulp zich populair wist te maken bij zijn manschappen, terwijl hij zich gelijktijdig als steunpilaar van het nationaal-socialisme profileerde, weet Meershoek op fascinerende wijze inzichtelijk te maken. Zijn onderzoek in niet eerder ontsloten politiefarchieven, aangevuld met gesprekken met toenmalige politiefunctarissen laat zien hoe Tulp met zijn gezag en door middel van enkele ingrepen in de organisatie de weerstand tegen de uitvoering van Duitse maatregelen wegnam.

Zo kreeg het Amsterdamse korps een actieve rol bij de gelijkschakeling van het maatschappelijk leven. Een derde crisis signaleert Meershoek in september 1941 toen joden de toegang werd ontzegd tot openbare gelegenheden. De laatste en meest dramatische crisis volgde in de zomer van 1942, toen de Amsterdamse politie behulpzaam was bij de wegvoering van joden uit Amsterdam. Noch de Duitse politieleiding, noch hoofdcommissaris Tulp hoefde het personeel met uitzonderlijke ingrepen tot uitvoering aan te zetten. Dat brengt ons bij de crux van deze geschiedenis.

'Potentiële weigeraars', zo stelt Meershoek, 'stonden onder druk van hun collega's en verzet werd in de kiem gesmoord door vervaagde gezagsverhoudingen'. Een dergelijke verklaring roept meer vragen op dan zij beantwoordt. Als tekenend voor het isolement en de gezagsgetrouwheid (of onderlinge loyaliteit) van het politiekorps wijst de auteur erop dat de enige inspecteur die weigerde om joden te arresteren (en vervolgens zijn ontslag aangezegd kreeg) in zijn houding gesteund werd door zijn echtgenote. Maar hij zal toch niet de enige zijn geweest met een welkenkende vrouw, vriend, vader of vertrouwenspersoon? Er zal toch nog wel enig leven buiten het politiekorps zijn geweest?

De vraag hoe het verzet van potentiële weigeraars gesmoord kon worden en hoe het kwam dat anderen *überhaupt* geen bezwaren hadden, vereist een blik die verder reikt dan de machtsverhoudingen binnen en rond het politiekorps. Om daar een antwoord op te vinden, is een meer cultuurhistorische benadering vereist waarin de vorming, cultivering en eventuele ontmanteling van een *corporate identity* — een identificatie met het politiekorps van hoog tot laag — in relatie tot andere sociale en politieke identiteiten onderzocht moet worden.

Dat neemt niet weg dat het boek van Guus Meershoek een indrukwekkende bijdrage vormt aan een geschiedschrijving, die de doorwerking van het nationaal socialisme en de houding tegenover de jodenvervolgelingen binnen invloedrijke gremia van de Nederlandse c.q. Amsterdamse samenleving — zoals P. J. Knechtmans onlangs deed voor de Amsterdamse universiteit — aan een kritische blik onderwerpt.

Barbara Henkes

J. A. de Moor, *Westerling's oorlog. Indonesië 1945-1950. De geschiedenis van de commando's en parachutisten in Nederlands-Indië 1945-1950* (Dissertatie Leiden 1999; Amsterdam: Balans, 1999, 636 blz., f69,50, ISBN 90 5018 425 1).

'Modelcommando', 'krachtdadige fikser', 'vrije jongen', 'roverhoofdman'; het zijn enkele kwalificaties die de Leidse militair historicus Jaap de Moor gebruikt om de beroemde/beruchte KNIL-militair Raymond Westerling in zijn proefschrift te karakteriseren, die in deze studie ook een van de centrale thema's vormt. Het is ook niet voor niets dat de titel van zijn boek